

*СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ГОСПОДАРСТВА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН*

*Смаль В.В. Трансформація господарства постіндустріальних країн:
наукові засади суспільно-географічного
дослідження: [монографія] / В. В. Смаль. – К.: Київський національний
університет імені Тараса Шевченка, 2011. – 370 с.*

Постіндустріалізм на сьогодні перетворюється на домінуючу парадигму світогосподарського розвитку. Провідні країни світу фактично завершили перехід до постіндустріального суспільства, тоді як Україна робить на цьому шляху лише перші кроки. Відтак запозичення їх досвіду для вирішення проблем української економіки, трансформації політичної й управлінської систем є надзвичайно важливим завданням. В Україні цим питанням ще не приділяється належна увага, а суспільно-географічні дослідження взагалі перебувають у зародковому стані. Саме з цих позицій актуальність, науково-теоретична та практична значущість монографічного дослідження В. Смаль видаються незаперечними.

Монографічне дослідження В. Смаль, де розкриваються теоретико-методологічні, науково-методичні та практичні засади аналізу трансформації господарства постіндустріальних країн, здійснюється їх проектування на українські реалії, є однією з перших робіт такого спрямування. Структура монографії вирізняється логічністю побудови, вона складається із п'яти розділів, у яких послідовно викладаються основи суспільно-географічного дослідження трансформацій господарства постіндустріальних держав.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади суспільно-географічного вивчення постіндустріальних трансформацій. Автором монографії на основі критичного аналізу наукових досліджень, насамперед англомовних, визначено ключові риси постіндустріальної економіки, до яких, окрім сформульованих відомим соціологом М. Кастельсом, інформаційності, глобальності та мережовості, В. Смаль пропонує віднести сервісність (терціаризацію) і знаннєємність.

Детально у першому розділі проаналізовано існуючі теорії, які дозволяють пояснити особливості структурних трансформацій економіки провідних країн світу, зокрема: 1) теорії змін значимості секторів економіки; 2) теорії формування економіки знань; 3) теорії, що пояснюють економічні та суспільні трансформації змінами у характері і технологіях виробництва (постфордизм). Базуючись на ґрунтовному аналізі теорій, В. Смаль виклала власне бачення сутності поняття “економіка-на-знаннях”, яке вона пропонує використовувати щодо сукупності галузей виробничого та невиробничого секторів, функціонування яких значною мірою спирається на знання, представлене чи то у формі високоосвіченої робочої сили або новітніх технологій, чи того й іншого разом.

Структурні трансформації в економіці мають територіальні аспекти прояву, що знаходить відображення в утворенні нових постіндустріальних форм

територіальної організації виробництва (індустріальні райони, кластери, агломерації тощо), розкриттю науково-змістовної сутності яких автором також приділена значна увага. Причому їх аналіз базується на основі узагальнень досліджень західних науковців П. Кругмана, М. Портера, А. Маршала.

У другому розділі викладені науково-методичні підходи до вивчення галузевих і територіальних трансформацій господарства постіндустріальних країн, зокрема розкрито сутність терціаризації економіки, наведено класифікації видів послуг, викладене авторське бачення економіки знань, групування галузей за рівнем технологічної інноваційності, наведено перелік індикаторів, які дозволяють всебічно оцінити рівень постіндустріальності та знаннєємності економіки. Особливої уваги заслуговує розроблена В. Смалю методика суспільно-географічного вивчення трансформації господарства постіндустріальних країн, яка поєднує в собі як традиційні дослідницькі прийоми, так і відносно нові, зокрема індекси абсолютної спеціалізації Херфіндала, відносної спеціалізації Кругмана, коефіцієнт реструктуризації, індекс Баласса, а також сформована автором монографії система індикаторів і показників, які використовуються для оцінки постіндустріального розвитку країн ЄС.

На значному за обсягом і переконливому за достовірністю та інформаційністю статистичному матеріалі, у третьому розділі В. Смалю здійснено ґрунтовний аналіз змін у галузевій структурі та територіальній організації господарства постіндустріальних країн. Для оцінки галузевих змін автором проаналізовано динаміку структури валової доданої вартості та зайнятості населення країн ЄС у розрізі чотирьох агрегованих секторів економіки: а) сільське, лісове господарство, мисливство, рибальство, видобувна промисловість; 2) обробна промисловість; 3) постачання газу, води, електроенергії, будівництво; 4) сфера послуг. Автором монографії визначено загальні тренди трансформації галузевої структури господарства країн ЄС, встановлено головні чинники терціаризації економіки, розкрито особливості територіальної концентрації економічних секторів і галузей, зокрема встановлено зменшення рівня територіальної концентрації первинних секторів і галузей сфери послуг при її зростанні в обробній промисловості.

Четвертий розділ присвячено аналізу терціаризації та знаннєємності господарства країн ЄС, які власне і є уособленням постіндустріальної економіки, що доведено у монографії на основі використання факторного аналізу. Автором розкрито особливості динаміки розвитку різних видів послуг, відмінності у структурі послуг “старих” і “нових” членів ЄС, здійснено оцінку значущості сфери послуг на рівні регіонів NUTS2 за допомогою показників частки зайнятих у сфері послуг та питомої ваги цього сектора у виробництві валової доданої вартості.

Другий аспект постіндустріальної економіки – її знаннєємність оцінювалася за допомогою двох груп показників, які, з одного боку, характеризують рівень сумарних інвестицій на продукування і поширення знань, з іншого – розкривають результативність розвитку досліджень і розробок, або, як зазначає автор, характеризують цей процес на “вході” та “виході”. Як і у випадку із терціаризацією, у монографії розкрито просторові, на рівні країн ЄС та його регіонів, особливості формування економіки знань.

Часткові індекси стали основою для розрахунку інтегрального коефіцієнта постіндустріального розвитку, на базі якого було здійснено рейтингову оцінку

країн ЄС, їх кластеризацію з визначенням основних моделей постіндустріального розвитку держав Європейського Союзу.

У п'ятому розділі автором детально розглянуто особливості трансформації галузевої структури економіки України, оцінено їх відповідність загальносвітовим тенденціям, за допомогою показників Херфіндаля (індекс абсолютної спеціалізації) та реструктуризації проведено порівняння структури зайнятості населення регіонів України та регіонів ЄС рівня NUTS 2.

У цьому ж розділі автор монографії поставила перед собою складне завдання, з яким вона досить успішно впоралася: оцінити терціаризацію та знаннєємність української економіки і визначити існуючий рівень її постіндустріального розвитку. Складність такого завдання визначається відсутністю належної статистичної бази, подібної до країн ЄС, яка б дала можливість провести детальний порівняльний аналіз. Втім, навіть за умов аналізу обмеженого кола індикаторів, В. Смаль вдалося отримати важливі результати, які свідчать про дуже низькі позиції України у рейтингу європейських держав як за рівнем терціаризації, так і знаннєємності економіки. Автор монографії переконливо доводить, що головними причинами такого стану є низький рівень розвитку сучасних, зокрема ділових, послуг, недостатнє фінансування науково-дослідних робіт і низька патентна діяльність.

Зрештою низьким виявився і загальний рівень постіндустріального розвитку України (передостаннє місце порівняно із країнами ЄС), що обумовлює гостру необхідність у пошуку ефективних механізмів оптимізації постіндустріального розвитку країни. Останній з аспектів, на мою думку, у монографії розкритий не повною мірою і потребує більшої деталізації.

Монографія В. Смалю є оригінальним, змістовним науковим дослідженням низки актуальних проблем, пов'язаних з оцінкою трансформаційних змін у господарстві постіндустріальних країн, з можливостями використання її результатів для визначення трендів розвитку економіки України на перспективу. З монографією варто ознайомитися науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, які займаються вивченням проблем становлення постіндустріального суспільства, розвитку глобалізаційних процесів, світової економіки, географії світового господарства та країнознавства.

*М.О. Барановський,
доктор географічних наук, професор*